

Республика хүнү, Наадым-биле!

ШЫН

НИИТИЛЕЛ-ПОЛИТИКТИГ СОЛУН

1925 чылдың
август 31-де
үнүп эгелээн

№ 93 (16551)

2002 чылдың
август 15,
четверг

Ат салган шагы 23.30
Садар өртээ 3 рубль.

САЛЫМ-ЧОЛУВУС БИСТИҢ ХОЛУВУСТА

Эргим чаңгыс чер чурттугларым!
Республика хүнү, Наадым-2002-биле силерге байыр чедирдим.

Республика хүнү – ол дээрге тыва чоннуң чүс-чүс чыл төөгүзүнде бир-ле дугаар бот-тускайлаң, бот-догуннаан демократтыг күрүнөгө – Таңды-Тыва Улус республиказынга бистиң хүндүткеливистиң илередишкени-дир.

Республика хүнү дээрге чоннуң эң эки езулалдарын болгаш чаңчылдарын катап тургусканының байырлалы-дыр. Бистиң өгбелеривис эрткен өйнү үнелеп көөр, эки келир үеге бүзүрээр чаңчылдыг чораан. Үе-дүптөн бээр бистиң чон Наадымга чыгып кээр турган. Оң эң хүндүткелдиг кижилери, чугаажок-ла, малчыннар турган болбайн аан. Ындыг турган-даа, ындыг болуп артар-даа. Сөөлгү чылдарның бергелери турзажок, республиканың малчыннары Тываның аш-чем рыногун деткир дээш улуг буйанныг үүлени кылган.

Наадым дээрге бистиң механизаторларының, сугатчыларының, транспортчуларының болгаш харылзаачыларының, тудугжуларының база үлетпүр ажилдакчыларының, башкыларның, энергетиктериниң, чогаадыкчы интеллигенцияның, дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуннарының, аныктарның байырлалы база-дыр. Ол бистиң дегеривистиң байырлалы-дыр. Бис бөдүүн эвес үеде чурттап турар бис, эки чурттаар дивиссе, амыдыралының омур-хевирин ескертип, чаа, бурунгаар депшилгелиг

чүүлдерге өөренимшаан, боттарының эки езу-чаңчылдарыны утуп кагбас ужурлуг бис. Сөөлгү он чылдар ескерлишкенин үелери боорундан аңгыда, шылгалдаларның үези база болган, бис ону төлөпти-биле ажып эртивис.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы болгаш республиканың Чазаа республикага күштүг үлетпүр күчүлери тургузар, амгы үениң аайлыг-баштыг рыногун хевирлээр, чурттакчы чоннуң социал камгалалын чогуур деңгелге хандыар дээш олардан хамааржыр бүгү-ле чүүлдерни кылып турар. Чон ону көрүп, төлөпти-биле үнелеп турар дээрзинге бүзүрээр бис.

Бистиң кижги бүрүзү бодунуң угаан-сарылы база талантызы, кызымак чоруу болгаш күш-ажылга ак сеткилдиг хамаарылгазы, ажыл-херектерге чаа көрүжү-биле хүнден хүнге урууларыныска база уйнуктарыныска чаагай келир өйнү тургусчуп берип чоруур дээрзин утуп болбас ужурлуг бис. Бистиң салым-чолувус, бистиң Төрөөн чуртувустуң салым-чолу чүгүле бистерден хамааржыр. Тываның чечектелишкенин кол оруу ында.

Силер бүгүдеге, мээң чаңгыс чер-чурттугларым, быжыг кадыкшылды, ажыл-ижинерге чедишкенин, аас-кежикти болгаш чаагай амыдыралды күзедим!

Байырлал-биле, эргим өнүктөр!

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы
Ш. ООРЖАК

ӨӨРҮШКҮВУС ҮЛЕЖИР ДЭЭШ

Эргим чаңгыс чер-чурттугларым!

Кайгамчык байырлалдар – Республика хүнү болгаш малчыннар Наадымын таварыштыр чүректин ханызындан чедирген байырыны хүлээп ап көрүңер!

1921 чылдың август айда тыва улус бот-башкарнырының баштайгы оруун изээн – Тыва Арат Республиканың бот-догуннаашкынын чарлаан. Бо төөгүлүг шийтпир чоннуң хамаарышпас чорукче болгаш тускайлаң күрүне болурунче чүткүлүнге дүгжүп турар. 81 чыл дургузунда республика догуннаашкынын болгаш хөгжүлдениң алдарлыг оруун эрткен. Национал-күрүне тургузу сайзырангайжаан, чоннуң амыдырал-чуртталгазы чаарттынган, оң-биле кады чоннуң сагыш-сеткилинге ынакшылдың болгаш чаагай сеткилдиг хойлулары-биле мөңгө чурттаар чүткүлдери, бурунгуларның чаңчылдарын арттырар күзөлдери, кожак-хөлбээ болгаш аалчы езу-биле амыдыраар дээн сеткил-сагыжы хевээр артакан.

Бистер Наадым хүннеринде республиканың көдээ ажыл-агыйының ишчилеринге, бүгү малчыннарга онза өөрүп четти-

ришкенин илергейлээр аргалыг апарган бис. Амыдыраарының дээди утказы черге күш-ажыл бооп арткан, Тываның чаагай амыдыралы болгаш чечектелишкени холдарында турар Силер ышкаш ындыг өндүр кижилер турда, амыдырал ам-даа уламчылаар.

Төөгүлүг болгаш национал культура чаңчылдарын камнаары, күш-ажылга ынак, амыдыралчы туруштуг болуру, бистиң чонувустун мерген угааны XXI чүс чылда республиканың мурунда тургустунган социал-экономиктиг нарын сорулгаларны чедишкенин шийтпирлээриниң үндезин быразы болур.

Чырык болгаш өөрүшкүлүг бо хүнде төрөөн республиканың бүгү чонунга Россияның болгаш Тываның чаагай чоруу дээш тургучу күш-ажылынга чедишкенин, тайбынны болгаш чаагай чорукту, бүгү бодалдарның болгаш эгелээшкенин бүдүңгүр болурун, даартагы хүнге бүзүрелдиг болурун чүректеривис ханызындан күзедивис.

Байырлал-биле, эргим чаңгыс чер-чурттугларым!
Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының депутаттары.

ТЫВА РЕПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗАК ДАРГАЗЫНЫҢ ЧАРЛЫКТАРЫ

Р.Э. Кара-Салды Тыва Республиканың Чазак Даргазының Хүндүлүг бижии-биле шаңнаар дугайында

Пенсия хандырылганың адырынга ачы-хавыязы болгаш үр чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш Тыва Республиканың Чазак Даргазының Хүндүлүг бижии-биле Россия Федерациязының Пенсия фондузунуң Тыва Республика талазы-биле салбырында учет килдизиниң начальниги Рилла Эрес-ооловна Кара-Салды шаңнаар.

Кызыл хоорай, 2002 чылдың август 13, № 124

З.М. Күнзекти Тыва Республиканың Чазак Даргазының Хүндүлүг бижии-биле шаңнаар дугайында

Корум-чурумну болгаш хоойлу-дүрүм сагылгазын быжыглаар херекке ачы-хавыязы болгаш хууда үлүг-хуузу дээш Тыва Республиканың Чазак Даргазының Хүндүлүг бижии-биле Россия Федерациязының Юстиция яамызының Тыва Республика талазы-биле Эргелелиниң начальнигиниң оралакчызы Зарина Маадыровна Күнзекти шаңнаар.

Кызыл хоорай, 2002 чылдың август 13, № 125

К.Б. Ондарны шаңнаарының дугайында

Хөөмей, сыгытты сайзырадырынга киирген ачы-хавыязы база үр чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш Республиканың уран чүүл школазының башкызы Коңгар-оол Борисович ОНДАРНЫ Тыва Республиканың «Күш-ажылчы шылгалар» медалы-биле шаңнаар.

Кызыл хоорай, 2002 чылдың август 13, № 126

Ю.В. Оскал-оолду шаңнаарының дугайында

Цирк уран чүүлүнүн адырынга ачы-хавыязы болгаш үр чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш «Тыва Республиканың улустуң артизи» хүндүлүг атты Россияның күрүнениң цирк компаниязының артизи Юрий Владимирович Оскал-оолга тыпсыр.

Кызыл хоорай, 2002 чылдың август 13, № 127

Н.В. Сизыхты Тыва Республиканың Чазак Даргазының Хүндүлүг бижии-биле шаңнаар дугайында

Кадык камгалал адырынга ачы-хавыязы болгаш үр чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш Тыва Республиканың Чазак Даргазының Хүндүлүг бижии-биле республиканың психиатрия эмнелгезиниң кол эмчизиниң организас-методиктиг ажил талазы-биле оралакчызы Николай Васильевич Сизыхты шаңнаар.

Кызыл хоорай, 2002 чылдың август 13, № 128

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. ООРЖАК

Василий БАЛЧИЙ-ООЛДУҢ фотоколлажы.

Тыва Республиканың Чазаанда

КҮҮСЕЛДЕЗИНЧЕ САГЫШ САЛЫР

Тыва Республиканың Чазааның ээлчеглиг хуралы август 13-те болуп эрткен.

Тыва Республиканың Чазак Даргазының «Политиктиг турум чорук, экономиканың доктаамал өзүлдеси – төрөөн Тывавыстың шапкын хөгжүлдезиниң үндезини» деп сонгулда мурнунуң программазын күүседир талазы-биле хемчеглерни бадылаар дугайында айтырыгны чугаалашкан. Бо чугула документини амьдыралга боттандыраары-биле үш чүс ажыг чүүлү кириген улуг хемчээлдиг беш чыл дургузунда кылыр ажылдарны айыткан хемчеглерни Чазак кежигүннери сайгарып көргөш, хүлээп алган.

Тыва Республиканың Чазак Даргазының албан-дужаалынга кандидат Ш.Д. Ооржак-биле сонгулда мурнунуң ужуражылгаларына сонгукчулардан кирген чагыгларны күүседир талазы-биле хемчеглерни бадылаар дугайында айтырыгны Чазак хуралына сайгарып көргөн. Сонгулда мурнунда кандидат-биле ужуражылгалар үезинде

сонгукчулардан ниитизи-биле 1130 ажыг чагыг кирген. Кызыл хоорайның сонгукчулары эң-не хөй 400 ажыг чагыгны берген. Сонгукчулар кандыг чагыгларны киригенин тускай комиссия анализтеп көргөш, ажыл-агыйларның адырларының аайы-биле санап тодараткан.

Беш чыл дургузунда сонгукчуларның берген чагыгларын күүседиринге чеже хире чарыгдалдарны үндүрериниң төлөвелин баш бурунгаар санап көөрге, 2 миллиард 236 миллион рубль ажып турар болган.

Чазак кежигүннери кожууннар, хоорайлар аайы-биле кылган сонгукчуларның чагыгларын күүседир хемчеглерни чугаалажып көргөш, хүлээп алган.

Тыва Республиканың Чазак Даргазының албан-дужаалынга кандидат Ш.Д. Ооржак-биле сонгулда мурнунуң ужуражышкынына сонгукчуларның кириген хууда билди-

ришкинерин, делеглерин күүседир талазы-биле хемчеглер дугайында айтырыгны хуралга чугаалашкан. Ниитизи-биле муң ажыг билдиришкинер, делеглер кирген, оларның 33 хуузу азы 533-ү чуртталга бажыңнары-биле хандыраарына хамаарышкан болуп турар. Чурттакчы чоннуң социал байдалын экижидеринче угланган 283 билдиришкинни чоруткан. Кириген билдиришкинерниң, делеглерниң уткашынарын алгаш көөрге, чоннуң амьдырал-чуртталгазын экижидер хемчеглерни боттандыраары, шийтпирлээри чугула айтырыг болу берген. Кожууннар, Кызыл, Ак-Довурак хоорайлар аайы-биле сонгукчуларның кириген билдиришкинерин, делеглерин күүседир талазы-биле хемчеглерни Чазак кежигүннери чугаалажып көргөш, чүүлдүгүнүп деткээп, доктаалдарны хурал хүлээп алган.

Тыва Республиканың Чазак Даргазының албан-дужаалынга кандидат Ш.Д. Ооржак-биле сонгулда мурнунуң ужуражышкынына сонгукчуларның

берген саналдарын, сүмелерин, шүгүмчүлелдиг саналдарын күүседир талазы-биле хемчеглерни бадылаар дугайында айтырыгны хуралга сайгарган.

Ниитизи-биле сонгукчулар ийи муң ажыг саналдарны, сүмелерни кириген. Республиканың экономиказын, көдээ ажыл-агыйын хөгжүдеринче, социал адырның организацияларының чогумчалыг ажылдаарын хандыраарынче угланган саналдар, сүмелер кол черни ээлеп турар.

Чазак Даргазының албан-дужаалынга кандидат Ш.Д. Ооржак-биле ужуражылгалар үезинде сонгукчулар дыка хөй шүгүмчүлелдиг саналдарны берген. Хоойлу-дүрүм камгалаар органнарның ажыл-чорудулгазының, кем-херек үүлгедир, оорлаар, арагалаар, чыдыг чашпан тыртар чоруктар-биле демиселдин кошкан ында айыткан. Ол ышкаш Чазактын, ямыларның, ведомстволарның, тус чер чагыргаларының ажыл-чорудулгазында четпестерин, чедир кылдынмай турар ажылдарны илереткен.

ТР-ниң Чазак Даргазының сонгулда мурнунуң программазын, сонгукчуларның чагыгларын, билдиришкинерин, делеглерин, саналдарын, сүмелерин, шүгүмчүлелдиг саналдарын күүседириниң хемчеглерин айыткан 40 ажыг доктаалды Чазак хуралы хүлээп алган.

Хуралдың түннелин үндүрүп тура, Ш.Д. Ооржак хүлээп алган чугула документилерни амьдыралга канчаар боттандыраарының айтырыгларына доктааган. Оларга хамаарыштыр Чазактын күрүне илеткелин кылыр, ону солуннарга парлаар, өг-бүлө бүрүзүнге чедир таныштырар. Хүлээп алган доктаалдарны канчаар күүседириниң талазы-биле семинарларны эрттирер. Хемчеглерни чедишкенин амьдыралга боттандыраары Чазактын ямыларындан, комитеттеринден болгаш ведомстволарындан улуу-биле хамааржыр, ынчангаш удуртукчуларның харысалгазын бедидерин, чаа езу-биле ажылдаарын чедип алырын ол айыткан.

Бистиң корр.

СУГ-БАЖЫ – ТЫВАНЫҢ ҮДЫКТЫГ БУЛУҢУ

Кайгамчыктыг чараш бойдус чурумалдыг үнелиг эртинге байлактыг буурул баштыг Танды сыннарының эдектеринде турар Кочетово (Суг-Бажы) суурну Тываның ыдыктыг черлериниң бирээзи кылдыр санап турар. Чүге дээрге маңаа 1921 чылдың август ортан үезинде Бүгү-Тываның Тургузукчу Хуралы (съездизи) болуп эрткен. Ынчан иштики херектериниң талазы-биле кымга-даа хамаарышпас Танды-Тыва Арат Республиканы тургузар дугайында төөгүлүг резолюцияны хүлээп алган. Съезд тыва күрүнениң баштайгы Конституциязын бадылаан, аңаа улусчу демократтыг тургузгунуң үндезиннерин, бүгү хамаатыларның хоойлу мурнунга дең эргелиг, эрге-чагырганың сонгулдагы болурун быжыглаан. 1921 чылда тускай догуннаан тыва күрүнениң тургустунганы ол үеде тыва улустуң салым-чолунуң айтырын шын шийтпирлээни ол болган. Ынчангаш амгы Кочетово (Суг-Бажы) шаандагы Атамановка Тываның эң ыдыктыг, эргим үнелиг булуну болуп төөгүде бижиттинген.

Тыва күрүне 81 чылдарның дургузунда шаптаразынын берге болгаш нарын оруктарны эрпте чорааш, бурунгаар хөгжүлдени алган. Оң түннелинде амгы үеде Тыва Республикада чаа рынок экономиказы, эрге-хоойлулулуг хамааты ниитилел тургустунуп турар, демократия ханылап, калбарып бар чыдар.

Тыва күрүне тургустунганындан бээр Суг-Бажы, амгы Кочетово суур хөгжүп сайзыраан, чаагайжыды туттунган. Ында көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң экономиказы быжыгып орат. Суурда тураскаал-музей комплекси ажылдап турар. Бүгү-

Тываның Тургузукчу Улуг Хуралының болуп эрткен бажынын ол-ла хевээр дерип кылган. С.К. Кочетовтуң партизан отрядының штавының турган бажыны, республиканың, Тандының, Суг-Бажының эрткен төөгүзүн, чурттакчы чонунуң амьдыралын, ажыл-ижин көргүскен музей болгаш өске-даа тураскаалдар мында бар. Оларны даштыкы чурттардан, Россиядан, республиканың кожууннарындан,

чорудуп турар. Мал чемнерин курлавырлап алырынче ол сагышты салган. Ында 140 ажыг кижилиг 6 звено ажылдап турар, Оларда эргежок чугула техниканы быжыглаан. Ажыл-агыйның сигенчилери 300 хире тонна сигенни белеткеп алгаш, даалгазының чартыын күүсеткен.

Тыва араттарның күрүнезиниң эгезин салган төөгүлүг черни чурттакчылары өскелерге үлегер-чижээн көргүзөр,

хоорайларындан келген аалчылар улуг сонуггал-биле көрүп турар. Ылангыя бо байырлалдың бүдүүзүндө хөй экскурсантылар кээп чораан.

Кочетово суурнуң чурттакчылары Республика хунунуң, Наадымның байырлалын күш-ажылчы чедишкенин уткааннар. Ылангыя «Шанган» совхозтуң ажыл-ишчилери эрткен чылдан көргүзүлгелерин экижиткеш, кожуунга ийиги черни ээлээн. Малдың баш саны өзүп орат. Чүс баш төрүүр хойга онааштыр 136 хураганы Маргарита Оюн алгаш, республикага алдыгы черни ээлээн. Келир кышка белеткелди хынамчалыг

ыдыктыг оранының ат-алдарын сыкпас дээш шалыпчы ажылдап турарлар.

Таан-оол ХЕРТЕК.

ЧУРУКТА: Бүгү-Тываның Тургузукчу Улуг Хуралын чылдыраарына, ону удуртуп-башкарып эрттиреринге, чугула документилерни хүлээп алырынга улуг рольду ойнаан Буян-Бадырды Монгуш (ортузунда) кувискаалчы эш-өөрү-биле кадды. (Фото-чурукту музейден чара тырттырган).

В. БАЛЧИЙ-ООЛДУҢ тырттырган чуруу.

БАЙЫР ЧЕДИРИИШКИННЕРИ

Эрте-бурунгу Тывамның чону, эргим чагыс чер-чурттугларым! Тыва Республиканың чонунуң чаңчыл апарган кайгамчык байырлалы 2002 чылдың Наадымы болгаш Республика хунунге холбаштыр сагыш-сеткилим ханызындан изиг байыр чедирип ор мен.

Хүндүлүг ада-чуртчуларым, быжыг кадыкшылды, бүзүрээшкенин, узун назынны, ажыл-ижинерге чедишкенин, булут чок арыг дээрни Силерге күзедим.

База катап байырлал-биле, чонум, мээң төрөөн Тывам, ооң күш-ажылчы чараш чону, улам чечектел-ле!

Ханы хүндүткел-биле,

РФ-тиң ФХ-ниң Күрүне Думазының депутады К. БИЧЕЛДЕЙ.

***

Хүндүлүг чаңгыс чер-чурттугларым!

Чоннуң национал байырлалдары – Республика хуну болгаш Наадым-биле чүректиң ханызындан байыр чедиришкенинми хүлээп ап көрүңер!

Өтбелериниң езу-чаңчылдарын кадагалаан, келир өйже чүткээн бурун болгаш анык-чалы Тыва чурту хөй националдыг Россия Федерациязының составында төлөптүг туружун ээлеп турар.

Республика социал-экономиктиг болгаш культурлуг хөгжүлдөгө чедишкенин чедип ап, Россияның дең эргелиг субъектиси апарган.

Бистиң мурнувуста шийтпирлеттинмээн хөй-ле сорулгалар бар. Үе бистиң кижиниң бүрүзүндө күрүнениң, ниитилелдин болгаш хамааты бүрүзүндө эрге-ажыктары дээш демниг база күженишкенин ажылдаарын негеп турар.

Тываның бүгү чурттакчыларына быжыг кадыкшылды, Ада-чурт дээш тургузукчу күш-ажылга чедишкенин, аас-кежикти, чаагай амьдыралды күзедим.

Тыва Республикада федералдыг инспектор Т. МОНГУШ.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗАК ДАРГАЗЫНЫҢ ЧАРЛЫ

С.В. Пугачевту Россия Федерациязының Федералдыг Хуралының Федерация Чөвүлелинге Тыва Республиканың төлээзи кылдыр томуйлаар дугайында

«Россия Федерациязының Федералдыг Хуралының Федерация Чөвүлелин хевирлеп тургузарының чурумунуң дугайында» Федералдыг Хоойлунуң 5 чүүлүнүң 2 кезээн, Тыва Республиканың Конституциязының 111 чүүлүнүң 3 кезээн удуртулга болдургаш, ДОКТААДЫРЫМ БОЛЗА:

1. Россия Федерациязының Федералдыг Хуралының Федерация Чөвүлелинге Тыва Республиканың төлээзи кылдыр Сергей Викторович Пугачевту томуйлаар.

2. Бо Чарлыкты Тыва Республиканың Улуг Хуралынче чорудар.

3. Бо Чарлык Федералдыг хоойлуда тургустунган чурумга дүүштүр күштүг болур.

Кызыл хоорай, 2002 чылдың август 9. № 177

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. ООРЖАК.

Ат-алдарлык Деге баары-биле шөйлүп чоруткан чинге оруктап ийи анык эр кылаш-тажып орган. Бирээзи чолдаксы-маар мага-боттуг. Чолдаксымаарын Сарыг-оол, семиссимээрин Семис-оол дээр. Сарыг-оол Кызыл-Суглуг Баян-Кол, Семис-оол Эрбек чурттуг эрлер чүве-дир. Сарыг-оолдун оң талакы эктинден солагай үтүгү-чарын бажынче шавыштыр астып алган узун баглыг сумказында ТАР Чазанын Каа-Хем кожууну чаргаш, Би-Хем, Танды, Каа-Хем кожууннары кылдыр эде тургузарының дугайында доктаалы бар. Ук доктаал 1932 чылдың июнь 16-да хүлээп алдынган. Ында үш кожууну тургусканының чылдагаанын мынчаар бижээн: "Административтиг болгаш политиктиг удуртулганы арат чонга чоокшуладыр сорулга-биле..." "Би-Хем кожуунуң төвүн Туран суур деп санаар". Солун доктаал аа? Чазак Сарыг-оолду кожуун даргазынга, Семис-оолду секретарынга томуйлааш, ук доктаалды херек кырында күүседип боттандыра-рын оларга дааскан. Ол хары-салгалыг даалганы күүседир-биле ийи анык эрнің Өөк иштинче базып ажыпканы ол чүве-дир.

Хүн карааның изии-даа хөлчөк. Ынчалза-даа кылаштакан ийи эр каяа-даа тура дүшпээн. Хүн улуг дүш чедип турда, олар Бегирэз иштинге кирип келгенер. Кезек-кезек болгаш Би-Хемден халып кээп турар салгынын ачызында, мында сериинзимээр болган. Бегирэзни долгандыр хүрээлеп турар даглар ам-даа ногаан хөвээр. Бегирэз хем кынгырткайндыр ырлавышаан, Би-Хемче далаштыгы сүргей агып чыткан. Чорумалдар ооң эриинге дыштанып, серииттенип алгаш, оон ынай бадылканнар. Шөөш (Суш) чоогунда Довук деп аатгы шиш тей баарында турган аалдан аштанып-чемненип хонгаш, даартазында оруун чартык хүн уламчылааш, кожуун төвү болур Туран суурга чедип келгенер. "Кызыл тараачын" колхозтун кежигүнү Килин деп орус кижиниң бажынынга тургустунуп алгаш, эрлер даартазында дорт хүлээлгезин күүседип кирилкенер.

Би-Хем кожуунуң составына Өөк иштиниң чурттакчылыг черлери: Тарлаг, Хадын, Аржаан, Туран, Өөк, Шөөш суурлар кирген. Чазак доктаалын езугаар күчүлүг Би-Хемниң оң талакы эриин дургаар турар Черби, Кара-Хаак, Сесерлиг, Эрбек, Баян-Кол суурлар база-ла чаа кожуунга каттышканнар. Ынчап кээрге, Хүттен Баян-Кол, Малиновкадан Черби чедир чатты берген делгем улуг девискээрлиг кожуун болган.

Чаа тургустунган кожуунуң бирги даргазы Байкара Чырындаевич Сарыг-оол Москвага КУТВ-тун рабфагынга өөренип чораан, шору эртем-билиглиг кижиге болган. Та кандыг чылдагаан турган чүве, ол кожуун даргазы албан-хүлээлгезинге чүггө бир чыл ажылдааш, халашкан. Ооң соонда садыг шугумунга пенсияже үнүжүгө чедир ажылдаан дээр чораан.

Степан Оттукпанович Семис-оол (Оюн) кожуун секретарына сес чыл ажылдааш, оон көдээже үнүп, сумулар даргалап пат болган дээр чораан. Ол база-ла пенсияга чедир ажылдаан.

Би-Хем кожуунуң баштайгы даргаларының амыдырал-чуртталгазында бир онзагай чүве бар: Сарыг-оол биле Семис-оол

Оюн Шиви чурттуг Маады Серен деп ашактың ийи уруу – Маалыкы, Менчирики угбашкылар-биле өг-бүлө туткаш, бажешкылар болганнар. Оларның уругдары амдыгаа дээр чурттап чоруур болгай аан.

Кожуунуң ийиги даргазы Баян-Кол чурттуг Ховалыг Хелин-оолович Баян-Далай база-ла чагыс чыл ажылдаан. Ооң соонда Маады уктуг Михаил Багый-оолович Сундуй даргалаан. Ол 1934 чылдан 1942 чылга чедир ажылдаан.

Мен чогуу-на Сундуйнун дугайында бижир сорулгалыг мен. Ол мээң катым чораан кижиге. 1935 чылдың эгезинде анык кожуун даргазының өг-бүлезинге чаш кижиге немешкен. Олчазы кыс болган. Оозун Тамара деп адап алганнар. Ол уруг сөөлүндө барып, мээң өөм ишти болганы ол. Чуруп каан дег чараш, эвилек-ээлдек чаныг, өөрзүрек, дузааргак уруг-биле өгленип алган мен. Амыдыралымыс өөм иштиниң сөөлүг хүннеринге чедир аас-кежиктиг болган. М.Б.

орус дылды эки билер, харын-даа ооң үжүктөрүн таныйр турган. Ынчанмайн канчаар – Усинскиге төрүттүнгени, бичизинден тура орус ажы-төл-биле ойнап өскени, бай орустарга он ажыг чыл хөлечиктээни – бо бүгү халас эртпээн, амыдыралга ажыктыг апарганы ол. 1934 чылда Сундуйну Би-Хем кожуунуң даргазынга томуйлап турда, ол шору арга-дуржулгалыг, бижик-биликтиг кижиге турган. Кожуун даргазынга томуйлаттырганын мынчаар сактып чугаалаар чүве: "Баштай-ла мени кожом секретарына киридилер оң. Ол мени эвилек-ээлдек хүлээп алгаш, үрле чугаалашкан чүве. Чүү-даа артпаан: ада-ием, ажыл-херээм, намдар-төөгүм, өг-бүлөм, дөргүл-төрелим, бижик-билиим, орус-тыва дылды билирим дээш, шуптузун эргилдир айтырган ийикпе. Адак сөөлүндө кожуун даргалаар сен деп мындыг. Сактырымга, өрээл ишти карангылай берген ышкыш болган. Ындыг улуг албан-хүлээлгеге ажылдап шыдавазымын чугааладым. Бижик-билиим

дуржулгалыг кожуун даргаларының аразына ададып турар апарган мен". Ооң база бир барымдаа бадыткалы Сундуйну Биче Хурал кежигүнүнге соңгааны болур. Сундуйнун "арга-дуржулгалыг кожуун даргаларының аразына ададып турар апарган мен" дээни, мен бодап көөрүмге, кончуг үндезинниг хире. Ол дугайын М.Б. Сундуйнун 1938 чылдың январь 10-да Тыва Арат Республиканың Чазак – Сайыттар Чөвүлелиниң хуралына кылган илеткели херечилеп турар. Илеткел ийи кезектиг бооп турар. Бирги кезээнде улус өөредилгезин тода чырыткан. Чижек кылдыр маңаа каш барымдаадан кирип көрей. "1937 чылдың төнчүзүндө кожуунда мал бажы дараазында чурагайлар-биле тодараттынып турар: бода мал – 21804 баш, чылгы мал – 8761, хой – 26835, өшкү – 10597 баш турган. Ам мал оолдаашкыны чоруп турар. Малдың чаш төлүн ончаменди ажаап камгалаар ажылды чорудуп турар бис. Совет хамаатыларның малының ниити

Би-Хем кожуун 70 харлаан

КОЖУУННУ ОРДЕНГЕ ЧЕДИРГЕН ДАРГА

Сундуй солун болгаш берге амыдыралды чурттап эрткен кижиге. Ол 1907 чылда Красноярск крайның Үстүү Усинскиге яды араттарның өг-бүлезинге төрүттүнген. Бичиге тургаш-ла, ол бай орустарның малын кадарып, хөлечиктиң човулаңын көре берген. Оол он хар чедип чорда, ооң ада-иези Өөк бажынга көрүп кээп, Кур-Суу деп черге чурттай бергенер. Маңаа ол база-ла байларның аспаандан үнмээн. Баштай Кур-Суунга чурттап турган Шикин, ооң соонда Малиновка чурттуг Изместьев деп кулактарга хөлечиктеп пат болган. "Орустарга хөлечиктээрге мүн-не шымбай чүве: тоттур чөмгөрер, эрги-каксы-даа болза, идик-хевин бээр, шай, таакпы садып алыры-биле ында-хаа каш акша-даа бээр" деп, катым чугаалап олуруч чүве.

1930 чылда Туранга "Кызыл тараачын" колхоз, Аржаанга "Өөк" күрэхом тургустунган. Чогуу-на ол үеде Сундуй Кур-Суу чурттуг Тараачы деп ашактың чаңгыс уруу Арьяна-биле өг-бүлө тудуп алган. Ол ам "Өөк" күрэхомунга ажылдай берген. Кодан хой хүлээп алгаш, анык өг-бүлө Орзак деп черге чурттап эгелээн. 1932 чылда кожуун черинден бир ажылдакчы Сундуйну чогуу-на моон тып алган. Ына-вайн турда-ла, ону Тарлаг суму-зунун секретарына ажылдадып кааннар. Чүгө ук ажылга Сундуйну шилип алганыл? Ол шагныы-биле алырга, Сундуй шору бижик-билиглиг кижиге турган. Тыва бижикке ол ликбез бөлгүмүнге өөренип алган. Чүглө номчуур эвес, а харын шору бижиктер турган. Секретарылап турар үезинде анык эр бижикти улам ханы шингээди ап эгелээн. Ам ликбез бөлгүмүн ол боду башкылап турар апарган. Бижик-билиглиг боорга, ажылдаары база чийк. Сундуй ам сумунуң ажылын билдилии-биле чоруда берген. Сундуйнун бижик-биликти дүрген шингээди ап турганынга идиг берген бир чүүл болза, ол

четпес, арга-дуржулгам чок, удуртур ажылды билбес мен дээш барган мен. Мээң оомну кожом секретары кичээнгейге-даа албас болду. Кезек ыыт чок оргаш, даштыгаа барып таакпы-лап-алырымны сүмеледи. Оон кажан кирип алгаш, чугаалай-дыр: "Тока дарга чөпшээрешти, ам чаа телефон-биле чугаалаштым. Даарта ажылыңар хүлээп алыр силер" — дээш, секретарь мени эжик аксынга чедир үдеп каан чүве".

Сундуй ол дүне удуваан, даң аткыжеге чедир боданып чыткан. 1931 чылда нам кежигүнүнге кирип тургаш, "намның кандыг-даа даалгазын кызып күүседир мен" дээн сестери ооң сагыжынга каш-даа катап кирген. Дедир-ленип ойталаар дээрге, намчы арын-нүүр бар. "Думчукка тулганда, бызаа сугжу" деп, чоннун мергени бар. Часкы хүн үнүп орда, "кэжи шыдавас чүве кайдал" дээн бодап-биле Сундуй чыткан орнундан тура халааш, ажылдап чоруурунга белеткени берген. Бирги хүн туманда дег эрткен. Ам маңаа Сундуйнун бодунун чугаазын кирип көрей: "Билбес ажыл кылтыр деп чүве – тоң берге үүле. Аай-бажы-даа билдинмес, ужу-кыды-даа көзүлбес. Баш мунгаш, боданырга-даа, чүве үнмес. Чүнү-даа сегирип алыр дээрге, ужу-утказы билдинмес. Ынчалза-даа чоорту чүвениң-ужуру билдине бээр чүве. Хүннүң-не бир-ле чаа чүвени биллип ап турар апаар. Чартык чыл эрткенде, янзы-бүрү айтырыгларны шийтпирлептер апарган мен. Кызымак боорга, кижиге чүү-даа чүвеге дүрген өөрени бээр деп чүвени ынчан билген мен. Даң бажындан орай кежээге чедир ажылдап-даа турзумза, дүнелерде ном номчуур, солуннар көөр, словарь ажыдар дээш, баар мен. Ооң кадында Кызылга түркүрса база өөрениг мен. Хурал-дарга, семинарларга олуржурга база бир улуг өөредилге болур чүве. Ийи-үш чыл эрткенде, арга-

саны 55093 баш.

Тараа шөлүнүн хемчээли мындыг: араттарны 1552 га, совет колхозтарны 663, совет хамаатыларны 3219 га.

Чутка алыспас бис. Курлавырда 14 муң пуд саваң бар. Тарлагда сыынчы күрэхомом 5 муң пуд, "Кызыл тараачын" колхоз 2 муң пуд саваң берген. Ону Тапсы, Сесерлиг сумуларынче сөөртүрүп тур бис".

Ынчан кожууннарга статистика килдизи чок турган. Бо сан-чурагайларны суму, кожуун эрге-чагырга органы бөрүткөп, санап үндүргөн бооп турар. Дириг бар мал бажын чаңгыстап санап тургаш үндүргөн чүве болганда, чурагай бүрүзүнге долузу-биле бүзүрөп болур. М.Б. Сундуй кожуунуң экономиказын эки билер, ону кандыг угланьышкынарга сайзырадырын ыяк шингээди алган-дыр дизе, мында кандыг-даа чазыг турбас-тыр ийин. Ол дугайын илеткел тодазы-биле бадыткап турар-дыр.

Улус өөредилгезинин талазы-биле кожуун даргазы Сундуйнун сайгарып алганы сан-чурагайлары дыка солун бооп турар.

"1937 чылдың эгезинде, 8-тен 40 хар чедир назылыг 2219 кижиден 637 кижиге бижик билбес турган. Чыл дүргүзүндө 511 кижини үжүк-бижикке өөредип алдывыс, ам 126 кижиге арткан. Бижик-билиглиг улустун хуузу 94,3. Уругларның бижик билири 93,8 хуу. 8-тен 40 хар чедир назылыг херээжен чоннун 94,3 хуузу бижикти билер. 6 сумуда 6 ликпунктулар шупту ажылдап турар. 1937 чылда 55 бижик бөлгүмүнге 733 эр, 709 херээжен улус өөренип турган. 1936 чылда ийи школа ажылдап турган болза, 1937 чылда 4 апарган. Тарлаг, Баян-Кол сумуларында ийи школаны чон күжү-биле немей туттувус.

Тарлаг сумуздан Идам-Сүрүн, Тапсыдан Доржу дээр башкылар багай ажылдап, багай үлгер-чижек көргүзүп турарлар". Дыка-ла тодаргай анализ аа?

(Уланчылыг).

Кара-оол МАСПЫК-ООЛ.

ЧААРТТЫНГАН КӨВҮРҮГЛЕР

1998 чылда Тываның девискээринге улуг үер-чайык болганы-биле дыка хөй оруктар, көвүрүглер үрелген. "Тыва автоорук" эргелели ол үеде тодаргай хемчеглерни ап тургаш, автооруктарны, чамдык көвүрүглерни үезинде септеп, чаартып кылган.

Ынчалза-даа Барыин-Хемчик кожуунуң девискээринде Ак-Довурак — Абакан аразында Ак-Хемде, Таңдының Дүрген хемде көвүрүглерниң септелгези, акшаландырышкынын үезинде чедир бербейн турганындан узамдыккаш турупкан. Бо чылын "Тыва автоорук" эргелели ол көвүрүглерниң септелгезин доозар талазы-биле шыңгы хемчеглерни ап тургаш, Барыин-Хемчик кожуунуң Ак-Сугда көвүрүгүн септелгезин бо чылдың июль айның төнчүзүндө доозуп, күрүне комиссиязынга дужааган.

Бай-Хаак суурнун чанында Дүрген хемниң көвүрүгүн 1998 чылдың үери долузу-биле үрээ азы көвүрүгүн ооргазы шуут кээп дүшкен турган. Ону чаартып кылыр ужурга таварышкан, ооң узуну 108 метр. Көдээ черде белен эвес көвүрүгнү тудугжулар колдуу 4 чыл иштинде кылып келгенер. Бо чылдың август 5-те ону кылып дооскаш, күрүне комиссиязынга дужааган. Көвүрүгнүн ажыдышкынынга "Тыва автоорук" эргелелиниң начальниги, ТР-ниң Улуг Хуралының депутады С.Санаа, Таңды кожуунуң чагырга даргазының оралакчызы В.Хунданов киржип, тудугжуларга өөрүп четтиргениниң чылыг сестерин чугаалаан.

Август 9-та Каа-Хем кожуунуң Мерген хемде чаа көвүрүгнүн ажыдышкыны болган. Бо көвүрүг база-ла үер-халалтын уржуундан үрелген. Көвүрүгнүн ажыдышкынынга Каа-Хем кожуун чагыргазының даргазы С.К.Долгар, "Тыва автоорук" эргелелиниң начальниги С.Санаа, көвүрүгнүн тудугжулары, тус черниң чурттакчылары киришкен.

"Тыва автоорук" эргелелиниң начальниги С.Санаа Сарыг-Сеп суурдан ТР-ниң Улуг Хуралына депутат кылдыр депшиттирген дарга болгай. Көвүрүг ажыдышкынынга чүве чугаалап тургаш, сонгукчуларның кириген бир чагыын күүсеткенин, ам-даа сонгукчуларның чагыларын күүседир дээш бараан болурун чугаалааш, чоннун чоон оруунда көвүрүг арыг-чагай чыдарын күзээн.

Бо үш көвүрүгнүн кайызының-даа септелгезин "Көвүрүг тудуг эргелели" күрүне-ниң каттышкан бүдүрүлгези (начальниги В.Н.Нарольский) кылып чоруткан. Эрги көвүрүглерни чаартып кылыры берге-даа болза, кылганының шынарын күрүне комиссиязы эки деп демдеглээн. Бо дээрге Тываның орукчуларының Республика Хүнү — Наадымга уткуштур күш-ажылчы белээ болуп турар.

Омак БИЧЕ-ООЛ.

"Тыва автоорук" эргелелинде иткенер.

БӨГҮНГҮ СТУДЕНТИЛЕР — ДААРТАГЫ КАДРЛАР

Республиканың бодунда болгаш Тывадан дашкаар янзы-бүрү дээди өөредилге черлеринде өөренип турар бүгү-ле студентилерниң өөредилге, амыдырал-чуртталгазынга тураскааткан “төгери стол” август 9-тун хүнүнде ТР-ниң Чазаның хуралдар залында болуп эрткен.

“Төгери столга” киржири-биле дыка хей студентилер зал долдур чылган, оларның аразындан тус-тус хоорайларның лидер-төлээлери база тергиин эки өөредилгелиг студентилер хүндүлүг олуттарже чалаттырган. Чазак Баштыңының социал-политика талазы-биле оралакчызының хүлээлгезин күүседип турар Алдын-кыс Конгар “төгери столду” ажыдып, аныяктар херектериниң талазы-биле кылып чорудар ажылдарның календарылыг планын чылганнарга таныштырган. Бүгү талазы көрдүнген программаның кол сорулгазы — аныяктарның эртем-билиг чедип алырынга таарымчалыг байдалдарны тургузуп, хей-ниити ажылдарынга көскү киржилгелиг, төлептиг, бот-башкарныкчы хамаатыларны белеткээри. Республиканың Аныяктар херектериниң талазы-биле күрүне комитетиниң деткээни салым-чаянныглар Россия чергелиг мөөрейлерге эки түннелдерлиг бооп турары чаңчылчаан. Спортчу чедишкinnen база бедик денделде дээрзин айтыр апаар. Оон аңгыда тергиин эки өөредилгелиг, чигелделерлиг студентилерге дыштанып, курорттаар путевкаларны берип турар. Удавас Студентилер клубу ажылдап эгелээри программада көрдүнген. Аңаа компьютер залын тургузар.

Бо чылдың сентябрь 1-де Тываның студентилери В.Көк-оол аттыг хөгжүм-шии театрынга ужуражып, солун оюн-концерт көрүп, Билиглер хүнүн байырлыг байдалга эрттирерлер. Өске хоорайларда студентилер база ол хүн чыгылып, “землячество” хүнүн байырлаар болганнар. Тургустунган план Чазактын деткимчези-биле күүсеттинер дээрзин А.Т.Конгар айтыркан.

Дараазында сестү студентилерге берип, “төгери стол” айтырыглар, санал-оналдарже кирген. В.М.Ломоносов аттыг МКУ-нун филология факультеди-

нин студентизи Саяна Хомушка, Чөөн Сибирьниң культура академиязындан Аңгырак Ховалыг, Барнаулдан Аржаана Куулар, Новосибирскиниң студентизи Андрей Күжүгет болгаш өске-даа хоорайларның лидер-студентилериниң чугаазындан ниити түннелдерни үндүрүп болур. Ырак хоорайлардан Тываже ыңай-бээр аргыжар орук берге. Дыка хей студентилер чүгле чайын төрөөн хоорай, суурунга чедер аргалыг. Ынчангаш студентилерге Тыва дугайында информация, медээниң эвээш чедип турары хомуданчыг. Оон ыңай хей ажылдап турарындан чамдык студентилерниң өөредилгеге белеткенир үези эвээш, чылдагааны — стипендия амыдыраарынга чедишпес. Тываның Чазаның төлээлери студентилеринге ужуражып чедип турар болза эки деп, Алтайның студентизи күзөөн. Тыва студентилер бот-боттарынга дузалажып, чок, кады ажылдажылгалыг болуру-биле хей-ниити организацияларын хоорайларга тургузарының дугайында саналдар база хей болган.

Улуг хоорайларга тыва эш-өөрүнге ужуражып чугаалажыры безин эргим болбайн аан. Студентилерниң эң-не манаар, уттундурбас, солун хүннери — “замлячество”. Ону эрттиреринге херек акшаландырышыкын-биле хандыраарын Новосибирскиден Андрей Күжүгет чугулалап дилээн. Томскиниң юридиктиг академиязының студентизи Тыва дугайында барымдаалыг фильмден чорудуп бээрин дилээн.

База бир чөрүлдээлиг айтырыг — аныяктар аразында нация ылгажыр чоруктуң читпейн турары улуг хоорайлар студентилериниң хомудалдарындан илдең. Национализм айтырыг чүгле студентилерни эвес, олар дээш сагыш човап чоруур адаиелерни дүвүредери чугаажок. Тываның күрүне университет-

диниң студентизи Настя Сиям-биле университеттиң четпестеринге доктааган. Библиотека, номчулга залдарының ажылдар шагы эмин эрттир кызыы болуп турары студентилерге таарымчак Библиотекада номнар эвээш, бар фондулар эрги, а номчулга залындан хондур үндүрери өртектиг. Шынап-ла, ном — эртем-билиг делегейинче алдын дүлгүүр болганда, ук айтырыгны чокку үеде шийтпирлээри чугула. Настяның өске айтырыгларынга ТывКУ-нун ректору Н.Г.Дубровский харыялаан.

Аас-биле саналдардан аңгыда, бижимел айтырыглар база хей болган. Чаңгыс чижек: “Парк иштинде верандаже танцлаарындан коргар бис, чүге дизе хоорайның чурумунга амдызында идегээр хире эвес, а “Строитель” клубунда танцы 30 ажыг харлыгларга чарлаттыганын, чайгы үеде культурлуг дыштанып, танцлаар чер чогундан студентилер пиволат турар... Аныяктарга аппаратурадан хайырлаар болза” дээн чижектиг айтырыглар хей салдыганы. Айтырыгны Культура болгаш националдар херектериниң талазы-биле яамызы кичээнге аяп, удавас “Найыралды” катап ажыдарын аазаан.

ТР-ниң Аныяктар херектериниң талазы-биле күрүне комитеди ТР-ниң Садыг, чоннуң ушевер болгаш амыдырал хандырылга яамызы, республиканың Кадык камгалал база Ниити болгаш профессионал өөредилге яамылары, ТР-ниң Парлалга болгаш информация талазы-биле күрүне комитеди — шупту сес аяп, студентилерниң өөредилгезинге чедишкinnen күзөөн.

Тергиин эки өөредилгелиг студентилерге хүндүлел бижиктерни тывыскан соонда, “төгери столдуң” организакчылары салдыганы айтырыгларны өөренип, боттук дузаны чедирер шийтпирни хүлээп алган. А студентилер Чазактын сагыш салышыкынынга өөрүп четтиргенин илереткеннер.

Тайгана ОЧУР.

Эрес-дидимнер уттундурбас

ТЫВА МААДЫРЫ-БИЛЕ БАЙЫРЛАЖЫП ТУР

Россияның күрүне кызыгаарын камгалап тургаш, кызыгаар үрзэн дээрбечилерге удур кадыг-дошкун тулчуушкунга маадырлыгы-биле амы-тынын берген анаа дайынчы Алексей Мырлааны республиканың чону сөөлгү орукче үдеп, байырлажып, оон кылган маадырлыг херзэн бедии-биле үнелеп турар.

Он тос харлыг Алексей Мырлааның шериг албаны эрттирип турган Итум-Калинск кызыгаар отряды Россияның күрүне кызыгаарының Аргун болгаш Шара-Аргун талазында кашпалдарны камгалап турган. Бо черлерниң копка оруктары-биле дээрбечилер чажыды-биле Чечен Республикаже шургул киргеш, өлүрүкчү, үрегдекчи херектерни үлгедип турганнар. Июль 27-де маңаа дижинге чедир чепселенген, арга-дуржулгалыг дээрбечилер-биле 19-20 харлыг Россияның аныяк оолдары демисешкен. Дең эвес сегиржип алышыкының түнелинде Россияның кызыгааржыларындан сес кижилер өлүрткен, ийизи балыглаткан. Дээрбечилерниң 40 кижизин узуткап чок кылган, балыглатканнар, туттурганнар база хей болган. Бо тулчуушкунга Тожунуң салгал дамчаан аңчызының огу Алексей Мырлаа беш дээрбечини узуткап чок кылгаш, маадырлыгы-биле тулчуп тургаш, амы-тынындан чарылган.

Кызыгаар шериглериниң төөгүзүнге кирер бо кадыг-дошкун тулчуушкуну бүгү чурт билдир. Ол дугайында төп солуннар-

га бижээн, телеканалдарга дамчыткан.

Төрзөн чуртунуң эрге-ажыгы дээш амы-тынын берген анаа дайынчыны мага-бодун кадагалаан цинк хааржакты Кызылга август 13-те кызыгаар отрядында эккелген. Орта качыгдалдың митингизи болуп эрткен, он автоматтың дааштаашкыны-биле салют кылган, дайынчының маадырлыг херзэнге чогуур үнелелди берген. Оон соонда цинк хааржакты вертолетка салгаш, төрүттүнген, өскен чери Тожуга хөөржүдери-биле ужупкан. Вертолетту Алексей Мырлааның чаңгыс чер-чурттуглары, төрелдери, кожуун чыгыргазының удуртукчулары, хөөржүдүлгени организастаар харысалгалыг кижилер манап турган.

Бистиң чаңгыс чер-чурттуувус, эрес-дидим анаа дайынчы Алексей Александрович Мырлааны дайынчы шаңнал — “Эрес-маадырлыг чорук” орден-биле мөчөөн соонда шаңнаары-биле кирген.

Иван ОРЛОВ.

ЧУРУКТА: Маадыр-биле байырлажылганың езулалы. В.САВИНЬХТЫҢ фотозу.

Чонну ажылга хаара тударының федералдыг күрүне албанының Тыва Республика талазы-биле департаментизи

ажыл чок хамаатыларны, аңаа хаара туттунмаан чонну өөредир сорулгалыг конкурсту өөредилге черлериниң аразында чарлап тур. Аңаа киржир чагыгларны 2002 чылдың август 26-га чедир хүлээп алыр. Конкурс документилери-биле таньжар күзөлдиглер чонну күш-ажылга хаара тудар килдискес кээр. Адреси: Кызыл хоорай, Кочетов кудумчузу, 35 (Амыдырал хандырылга бажыны). Тел.: 1-11-57.

“Шын” болгаш “Тываның аныяктары” солуннарның коллективтери ук солуннарга редакторлап, килдискес эргелекчилеп ажылдап чораан хоочун журналист

Өлзей-оол Очурович
МОНГУШУҢ

мөчөөн-биле холбаштыр оон чок кижилеринге, төрелдеринге, эш-өөрүнге ханы кажыдалды илгерилеп тур.

АВТОРЛАРНЫҢ КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ!

Бо медээни авторларга гонорар санаарынга ажыглаар

- ◆ Чагааларны 5 арындан ашпас кылдыр парлаар.
- ◆ Авторлар фамилиязын, адын, адазының адын, ажылдап турар черин, албан-дужаалын, ажылдаар черинде, чурттап турар бажыңында телефоннарын айтыр.
- ◆ Почта индекзин, бажыңыңар адресин, паспортта медээлерни: сериязын, номерин, (кымның, кажан бергенин) төрүттүнген хүнүңерни (хүн, ай, чылын), Пенсия фондузунда камгаладылга номерин, а ол ышкаш үндүрүт төлекчизиниң идентификация номерин (ИНН) айтырын утпаңар.

ШЫН

Кызыл хоорай,
Красноармейская, 100,
Индекс 667000.

ТУРГУЗУКЧУЛАРЫ: Тыва Республиканың Чазак болгаш “Шын” солун редакциязының коллективи.

Кол редактор Артур ХЕРТЕК.
РЕДАКЦИЯ КОЛЛЕГИЯЗЫ: К.Сат,
Е.Монгуш, Ч.Монгуш, А.Монгуш, С.Хертек,
Т.Хертек.

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ:

Кол редактор — 3-43-34, кол редакторнун оралакчыы — 3-33-91.
КИДИСТЕР: Ниитилел-политиктиг килдиси — 3-39-15, көдээ ажыл-агый килдиси — 1-03-90, культура болгаш өөредилге килдиси — 1-03-88, чагаа килдиси — 1-03-87, үлетпүр болгаш медээлер килдистерин — 3-34-98, компьютер өрзэли — 3-36-82, бухгалтерия — 3-41-16;
Солун келбейн барганда, дараазында телефонче долгаар: 3-14-94.

Солунну “Шын” солун редакциязының компьютер төвүнге өрзөн болгаш чыскааган. Неделеда үш катап үнер. Хемчээли 3 парламал ама.

Тираж 6018.
Чагыг 90.

АГАР САНЫВЫС: № 4070381040000010000 АКБ ОАО Банк “Тувакредит”, Кызыл ИНН—1701008465; корр сч 30101810600000000729 БИК 049304729.

Солун Россия Федерациязының Парлалга болгаш массалыг информация чепсектериниң талазы-биле хоойлужудулгазының чорудулгазынга контроль болгаш бүрүткелиниң Тыва девискээр эргелелинге бүрүткеттинген.

Бүрүткеттирген дугаары — Т-00007. ТР-ниң парлалга болгаш информация куркомитетиниң типографиязынга парлаан. (Кызыл, Шетинкин-Кравченко, 1). Солунда парлаттыганы материалдарның авторларының бодалдары редакцияның туружу-биле дүшпейн барып болур. Айгыттыганы саннары болгаш өске-даа фактылары, дыңнадылары дээш авторлар боттары харыялаар.